

КОСМИЧКО И ПЛАНЕТАРНО У ИСТРАЖИВАЊУ О ВРОНСКОМ/РАЈЕВСКОМ У СРБИЈИ

БУДИМИР ПОТОЧАН

Факултет за културу и медије Мегатренд универзитета

Резиме: Размотрене су поједине везе Рајевског/Вронског и Толстоја са Србијом уз дискусију планетарног и поетолошко-космичког аспекта.

При разматрању естетичких, медијских, комуниколошких и других карактеристика Толстојевог дела *Ана Карењина* неизбежно је поћи од централног питања Јаусове (Hans Robert Jauss) рецепционе теорије, од видокруга очекивања читалаца,¹ а ми додајемо гледалаца и слушалаца, који се односи на историјску животну праксу. Усвојимо ли и постулат да је уметност општи процес творења искуства, онда су неизбежне и Манделковљеве (Karl Robert Mandelkow) фолије очекивања епохе и дела.² На трагу проширене историје и утицаја сусрећемо се, поготово у данашње време, са магистралама комуниколошког и медијског деловања као веома широким правцима за разноврсне друштвене облике рецепције. У ту, дакле, друштвено-медијску комуникацију укључени су и други подсистеми почев од науке, штампе, филма, електронских медија и интернета. Отуда свакако произилазе шире и разноврсније могућности за једну планетарну, глобалну медијску комуникацију.

Шта је то што би условило могућу планетарну комуникативност уметничког дела? Читаоци, а ми бисмо додали гледаоци и слушаоци, верујући да би се баш ту могао налазити најлапидарнији одговор Јаусове рецепционо-теоријске поставке, наспрам чињеница. А управо чињенице указују да су Толстојева дела до сада преведена на 99 језика, да су објављивана 2525 пута у тиражу већем од 200 милина примерака.³ Међу

¹Упоредити: Јаус, Ханс Роберт (1978) *Естетика рецепције*, Избор студија, *Нолит*, Београд

²Упоредити: *Теорија рецепције у науци о књижевности* (1978), приредила Душанка Марицки, Институт за књижевност / *Нолит*, Београд

³Сарић, Миливоје (1985) *Општи принципи научног рада*, *Научна књига*, Београд, стр. 14.

њима је највећи друштвени роман светске литературе,⁴ како је Томас Ман (Thomas Man) означио Толстојево дело *Ана Карењина*, најчешће превођено. Чешће од овог Толстојевог уметничког дела превођено је једино *Свето писмо*, односно *Библија*, с духовном и религиозном садржином. Но и поред тога историја деловања и историја утицаја једног од најпревођенијих уметничких дела у 19. и 20. веку ни изблиза се не исцрпљује само у објављеним преводима. И филм, као уметност која је обележила 20. столеће, и театар, и балет, и музика, па и средства масовног комуницирања, укључујући и оно на вебу, не само што су налазили инспирацију у том Толстојевом делу, за своја друга и другачија остварења или за уметничке надградње, него су, са своје стране, доприносили и уметничкој, и журналистичкој, али и свеукупној друштвеној рецепцији.

Није можда у видокругу очекивања данашњих читалаца, или и целе епохе, ни замисливо да једно уметничко дело, толико дубоко и чак планетарно у ширину, постане искуство, па и традиција, целокупног културног дела човечанства. Тешко да на тако сложено питање – зашто се то догодило – може постојати јединствен, а поготово не једноставан одговор. Али би тек део могао бити садржан у осветљавању епохе и културне средине у којој је дело настало. Тако професор Драган Недељковић, познати слависта и тумач руске књижевности, износи тезу о томе да је велика руска књижевност 19. века уистину заплуснула Европу и наводи зашто: *Одједном се рађа цела плејада изванредних писаца: Пушкин је на њеном челу, Достојевски и Толстој су њени врхунци. Велика дела те плејаде била су повод за једну можда одвећ смелу мисао да је руски XIX век, после антике и ренесансе, трећа велика епоха у развоју светске књижевности.*⁵ Данашња рецепција Толстојевог дела и, штавише, рецепција интенција и идеја проистеклих из тога дела, могле би представљати разјашњење квадратуре круга о њеном глобалном комуниколошком деловању и утицају.

Коју је то тако велику тајну Толстој открио свету? Андре Малро (Andre Malraux) је сматрао да је то идеја о љубави, како ју је исказао Толстој, једна од најтрагичнијих у цијелој књижевности.⁶ Осим тога, Малро је уочио, наспрам дела великог руског писца, да *Запад открива како је одувек био у заблуди у погледу фикције.*⁷ Сумирајући слична схватања у науци о књижевности, поготово западноевропској, професор Недељковић је писао да се критика, особито западноевропска, клања Толстоју као **Хераклиту међу романсијерима.**⁸

До коликих је размера досезало реципирање Толстојеве уметности и отуд проистекла популарност писца и филозофа још од девете деценије 19. века,

⁴Ман, Томас (1952) *Ствараоци и дела, Матица српска*, Нови Сад, стр. 138.

⁵Недељковић, Драган (1973) *Универзалне поруке руске књижевности, Матица српска*, Нови Сад, стр. 265.

⁶Малро, Андре (1979) *Неизвесност човјекове судбине, Напријед*, Загреб, стр. 78.

⁷Малро, наведено дело, стр. 79.

⁸Недељковић, наведено дело, стр. 239/240.

не само у Русији него и у свету, сугестивно је представио Данијел Жилес (Daniel Gilles) у биографији под називом *Горостас из Јасне Пољане: Популарност писца филозофа у последње време била је велика у иностранству и он је примао безброј израза поштовања и одушевљене подршке. Године 1887, Ромен Ролан, тада млади гимназијалац, писао му је из Париза узбудљиво писмо и молио га за савет како да усмери свој живот и који физички рад да одабере. А други се нису устручавали да крену на пут да би са Толстојем разговарали: професор Масарик, будући председник Чехословачке Републике, долазио је из Прага; биолог Мечников и физиолог Шарл Рише долазили су из Париза. Али међу тим странцима који су се искрцавали на малој станици Козловка, недалеко од Јасне Пољане, било је и необичних лица: један спиритиста, један шведски нудиста од седамдесет година, два ексцентрична Американца који су кренули, један преко Европе а други преко Азије, и заказали састанак код Толстоја.⁹*

И Србија је тада представљала део света који добро разуме колики је, не само интелектуални, него и морални горостас из Јасне Пољане. И млада београдска гимназијалка, госпођица Анђа Петровићева, сестра песника Растка и сликарке Надежде, одважила се да се обрати писмом лично Лаву Толстоју. Захтевнија него својевремено Ромен Ролан (Romain Rolland), она се обратила да дозна шта велики писац мисли о анексији Босне и Херцеговине од стране Аустрије 1908. године. И још корак више: замолила га је да дигне глас у заштиту српског народа. Није дуго ни чекала на одговор. Али не само да је стигао одговор на писмо једној гимназијалки из Србије, него читав трактат о том толико важном политичком и дипломатском питању за Европу и за читав свет. Значај овога догађаја и текста увелико је превазишао повод, јер је, 1993. године, и поводом рата у Босни и Херцеговини, поново штампан у издању Министарства за информисање Републике Србије.¹⁰

О Толстоју се, и у Русији и у Европи, већ последњих деценија 19. века говорило као о свезнајућем и свевидећем.¹¹ Откуд то? Основица и упориште за такво уверење проиходи из великог и готово невероватног његовог животног искуства. А о том и таквом животном искуству посведочује чак и летимичан поглед на неке упечатљивије моменте из његове биографије. Сироче, које ни глас мајчин није запамтило, а остало без оца још у раном детињству; аутодидакт, па студент који није имао шта да научи на универзитету; официр на Кавказу и потпоручник-херој са Севастопоља. Већ први његови књижевни радови одушевили су Ивана Тургенјева, кога је

⁹ Жилес, Данијел (1964) *Горостас из Јане Пољане, Рад*, Београд, стр. 240.

¹⁰ *Три сведочанства о Босни: (1908, 1946, 1992)* / Лав Толстој, Иво Андрић, Рајко Долечек, Министарство за информисање Републике Србије, 1993 (Београд : Нови дани); Толстојев текст *О присаједињењу Босне и Херцеговине Аустрији*, у преводу др Ј. Максимовића, први пут је објављен у књижари С. Б. Цвијановића 1908. године у Београду

¹¹ Недељковић, наведено дело, стр. 247.

испрва сматрао духовним оцем, а потом га изазвао на двобој. Страстан љубитељ циганске песме, уживања и коцке; на коцки изгубио чак и кућу у којој се родио у Јасној Пољани. Прек и неподношљив карактер. Страстан и ловац, кога умало није убио медвед. У Паризу гледао и гилотинирање. Волео је и био вољен у породици с Библијским потомством од два туцета деце; гледао смрти у очи док су му од, изгледа, породичне болести туберкулозе, умирала драга браћа, деца, две омиљене тетке, па стекао и опсесиван и страشان доживљај смрти. Спахија, племић, барин, богаташ који није заостајао за откосом својим мужицима. Хуманиста, просветитељ који је од свог «племићког гнезда» у Јасној Пољани створио школу за паметну а сиромашну децу својих мужика; после школе желео је и «универзитет у опанцима». Сатирао се и тешким књижевним радом од којег су га тек делимично окрепљивале куре кумиса (кобиљег млека) у Самари. При извођењу Чајковсковог *Концрта у d-duru*, приређеног у његову част на конзерваторијуму у Москви, откинула му се суза. Обожавао је највећег руског сликара Иљу Рјепина, који је насликао неке од најбољих његових портрета. Одушевљени поклоник новотарија: и фотографије, и тениса, и чуда на два точка званог бицикл. Одани православац, па одлучни неверник, а најзад једини Рус с анатемом као проклетством до смрти, и то од оне цркве у којој је крштен. Стекао велику славу и утицај у свету, а поготово у Русији, такву и толику да га је неки новинар прозвао «другим царем Русије»...

Можда је о Лаву Толстоју, као свевидећем и свезнајућем, ипак најверљивије писала енглеска књижевница Вирџинија Вулф (Virginia Woolf). Тврдила је како једва да постоји неки вид људског искуства који је изостављен из Толстојевих романа. Његово дело је својеврсна енциклопедија живота.

Теоријски појам видокруга очекивања, који се односи на историјску животну праксу у Толстојевој *Ани Карењиној*, вероватно на овај начин, и емпиријски, досеже до оних врхунаца који је утемељују рецепционоестетички. Шта би значило све видети и све знати? То је, пре свега, збир чињеница схваћених као концепција. Али каквих? Невиђених. Углавном неочекиваних. Оних чињенице и концепција какве би, и према теорији информације, представљале суштаствену новину. Али, како то нису ни информације, ни чињенице, које би се лако поклопиле с калупом теорије информације, јер су од сокова исцеђених и из друге врсте памети каква је машта, онда им још може бити добродошао комуниколошки дијалог, јер тек дијалог ствара и омогућава уживалачко искуство реципијента.¹² Стваралачки дијалог, између читалаца и дела, визуелно-сценских остварења и гледалаца, као и њихове медијске презентације, и то такав дијалог да доживљајем може да изазове најдубља осећања.

Само је наизглед необично што је најдубља осећања изазвао племић из 19. века, витез на коњу, јунак Толстојев и јунак са бојног поља у Србији, који

¹²Томић, Зорица (2007) *Комуникација и јавност*, Чигоја, Београд, стр. 182 – 189.

се у кавалеријском седлу, на својој омици, нашао на информацијском аутопуту званом интернет. Чим се слегла прашина и први утисак, тај јунак, пуковник Рајевски, алијас Вронски, постаће привлачан сајбер публици само под једним условом: ако има шта да јој каже. Или још прецизније – ако одговори човека из 19. века изгледају прихватљиви и занимљиви публици из 21. века као да су одговори на њихова питања од јуче.

Судећи по присуству на вебу, витез се квалификовао јер је постигао оно најважније – успоставио је комуникацију, или, још прецизније, успоставио је дијалог. Да то и потврдимо. Ако се на Гугл-претраживачу укуца име истраживача и појам Вронски, онда то резултира (7. септембра 2009) учинком од 159 докумената. Дознаје се даље да је књига *Вронски – част и љубав* заступљена на World Cat,¹³ као највећој светској бази библиографских података. Та ћирилична књига доспела је и у *Amazon.com*,¹⁴ једну од највећих интернет продавница књига на свету, али и у низу других виртуелних књижара у Сједињеним Америчким Државама. Од кад је 2003. објављен приказ те књиге у америчком часопису *World Literature Today*,¹⁵ из пера англисткиње из Пасадене др Мире Матарих, књига, а понегде и приказ књиге заступљени су на универзитетима Харвард, Беркли, Јејл, Оклахома, у Конгресној библиотеци и на још неким угледним америчким универзитетима. А после приказа исте ауторке у часопису *The South Slav Journal*¹⁶ у Лондону 2006. године, књига *Вронски – част и љубав* заступљена је и у каталогу Британске националне библиотеке и још неким западноевропским националним библиотекама.

За комуникацију и, посебно, за рецепцију истраживања о пуковнику Рајевском у Србији, за прихватање и усвајање и посредством телевизијских филмова, и текстова у штампи, и фељтона у листовима и часописима, и самосталних радова објављених у научним публикацијама, и прве књиге посвећене томе јунаку, од највећег је значаја оно што Едвард С. Херман (Edward S. Herman) и Роберт В. Мекчесни (Robert W. McChesney) називају позитивним ефектом глобализације.¹⁷ Новоуспостављена планетарна комуникација омогућава да се и локална културна добра, која по свом

¹³World Cat – светски каталог; комбиновани каталог књига, највећи на свету, са више од 71000 библиотека које заједно учествују у пројекту онлајн библиотечког центра, што представља глобалну сарадњу у овој области. Направљен је и одржава се колективном партиципацијом библиотека из више од 90 земаља света. Креиран 1971. године, поседује више од 80 милиона различитих садржаја који су повезани са још 1,4 милијарде других физичких и дигиталних садржаја на више од 360 различитих језика. То је највећа светска библиотечка база података.

¹⁴<http://www.amazon.com/Budimir-Potocan-Vronski-Vronski-ljubav-literature/dp/BOOO8EA7W2>

¹⁵http://findarticles.com/book/9788673633169/Vronski_cast_I_ljubav.html

¹⁶www.southslavjournal.com

¹⁷Херман, Едвард С. / Мекчесни, Роберт В. (2004) *Глобални медији, Клио*, Београд, стр. 15.

значању и својој симболици имају универзалан значај, могу постати доступна и до најудаљенијих крајева света. Тада ни такозвани комуникацијски шум, као ограничење у комуникацији, што без сумње представљају српски језик и ћирилично писмо, не морају бити препрека, а немоли брана, да би универзални резултати истраживања, као планетарно доступни, постали и глобално прихваћени.

Најзад, шта је то што би се у овом истраживању могло винути у космичко? Да прво, етимолошки, омеђимо космос као свемир и васиону. Уколико би се према бескрају упутио један поглед филозофа, онда би се могло уочити да космичко припада уређеном хармоничном свету. Опет, у митској свести космос је дело богова; заправо њихово ремек-дело. Поетолошки, космичко је светлосни универзум. Центар света. Космичка хармонија и њен светлосни универзум нису ништа друго него инспирација за васколика прегнућа и сазнавања тајанственог и недокучивог. Верујемо да се управо при спознаји тајанственог и недокучивог, уз планетарну комуниколошку проверу, може досегнути до светлосног универзума и хармоније космичког када и реч сама, самородна, досеже нову светлост искуства.

COSMIC AND PLANETARY IN RESEARCH ON VRONSKY/RAYEVSKY IN SERBIA

Relationships of Rajevski / Vronsky and Tolstoy with Serbia were considered, with discussion of some planetary-cosmic and poetic aspects.